ISSN 1691-4341 GEOMATICS ĢEOMĀTIKA 2008-4341

VĒSTURES ATLANTS KĀ INFORMĀCIJAS AVOTS

AN ATLAS OF HISTORY AS A SOURCE OF INFORMATION

Janis Strauhmanis, Dr.habil.hist., professor, Head of Department of Geomatics of the Riga Technical University. Adress: Riga, LV- 1048, Azenes str.16-109. Tel./*fax.*7089263; mob.29486283.;
e-mail: strauhmanis@bf.rtu.lv

Atslēgas vārdi : atlants, vēstures kartes, Latvijas vēsture

Vēstures atlants ir viens no galvenajiem informācijas avotiem gan speciālistiem, gan politiķiem un, protams, plašai sabiedrībai. Īpaši tagad, kad ģeogrāfijas atlanti vairākumā ir elektroniskā versijā, vēstures atlantus joprojām sagatavo galvenokārt papīra versijā.

Vēstures atlantus sāka veidot un publicēt pirms vairāk nekā 100 gadiem [1.].sagatavo atsevišķām valstīm, pasaulei, bet atšķirībā no ģeogrāfijas atlantiem, vēstures atlantu veidošana nav īpaši pētīta un viens no skaidrojumiem ir, pēc manām domām, šāds: šos atlantus sagatavo galvenokārt izglītības sistēmai un plašai sabiedrībai. Zināma problēma ir faktā, ka daudzu vēsturisku notikumu skaidrojums ir atšķirīgs dažādiem vēsturniekiem un vēsturnieku traktējumi bieži ir tieši pakļauti valdošai politikai.

Vēstures kartēm ir vairākas īpašības, ko jāņem vērā arī veidojot atlantu: pirmkārt, tā ir vēsturisko objektu un notikumu pamatota lokalizācija ; otrkārt, vēsturisko robežu saskaņota ar mūsdienu robežām attēlošana ; treškārt, vēsturisko nosaukumu pamatota atlase un lokalizācija kartē.

Ir divas būtiskas atšķirības starp vēstures un ģeogrāfijas atlantiem. Pirmkārt, vēstures atlantos fiksēto informāciju nevar tieši salīdzināt ar realitāti un tātad, par attēla kvalitāti ir atbildīgs tā veidotājs – vēsturnieks vai kartogrāfs ar vēsturnieku kā konsultantu. Otrkārt, vēstures atlanta veidotājam jārēķinās ar uzskatu atšķirībām vēstures faktu interpretācijā (nereti arī lokalizācijā kartē). Tāpēc, arī ir atšķirības pat vēsturisko periodu laika robežu fiksēšanā.

Šo apgalvojumu ilustrēsim ar piemēriem no diviem privāto kompāniju izdotajiem Latvijas vēstures atlantiem. Salīdzināsim Latvijas vēstures atlantu, kuru 1998.g. izdeva apgāds "Jāņa sēta" [2.] ar 2001.g. apgāda "Zvaigzne ABC" publicēto Latvijas vēstures atlantu [3.]. Tā kā pirmais no darbiem pēc apjoma un karšu skaita ir divreiz lielāks – 88 lpp., tad var salīdzināt atsevišķas kartes un papildinformāciju šajos darbos. Jāpiebilst, ka tie ir līdz šim vienīgie vēstures atlanti, kas izdoti pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas un orientēti izmantošanai galvenokārt skolā.

Vispirms, jāatzīmē atšķirīgā pieeja abu darbu sagatavošanā: "Jāņa sētas" atlanta kartēm nav autoru, jo visi darbā nosauktie vēstures speciālisti, ir konsultantu statusā. "Zvaigznes ABC" atlanta kartēm ir tikai autori, arī vēstures un kartogrāfijas speciālisti. Domājams, ka šis faktors atstājis iespaidu uz atlanta struktūru, kas nenoliedzami, «Jāņa sētas» atlantā ir izteiktāka un loģiskāka.

Atsevišķās kartēs par vienu un to pašu aspektu ir nedaudz atšķirīgs kartogrāfiskais attēls, to tieši ietekmē kartes autors vai konsultants. To var redzēt salīdzinot Ziemeļu kara kartes abos atlantos (1. un 2. att.).

Te jānorāda, ka pie vēstures kartes būtiski ir fiksēt tās satura autoru (2.att.).

1.att. Ziemeļu kara karte no «Zvaignes ABC» atlanta [3.]

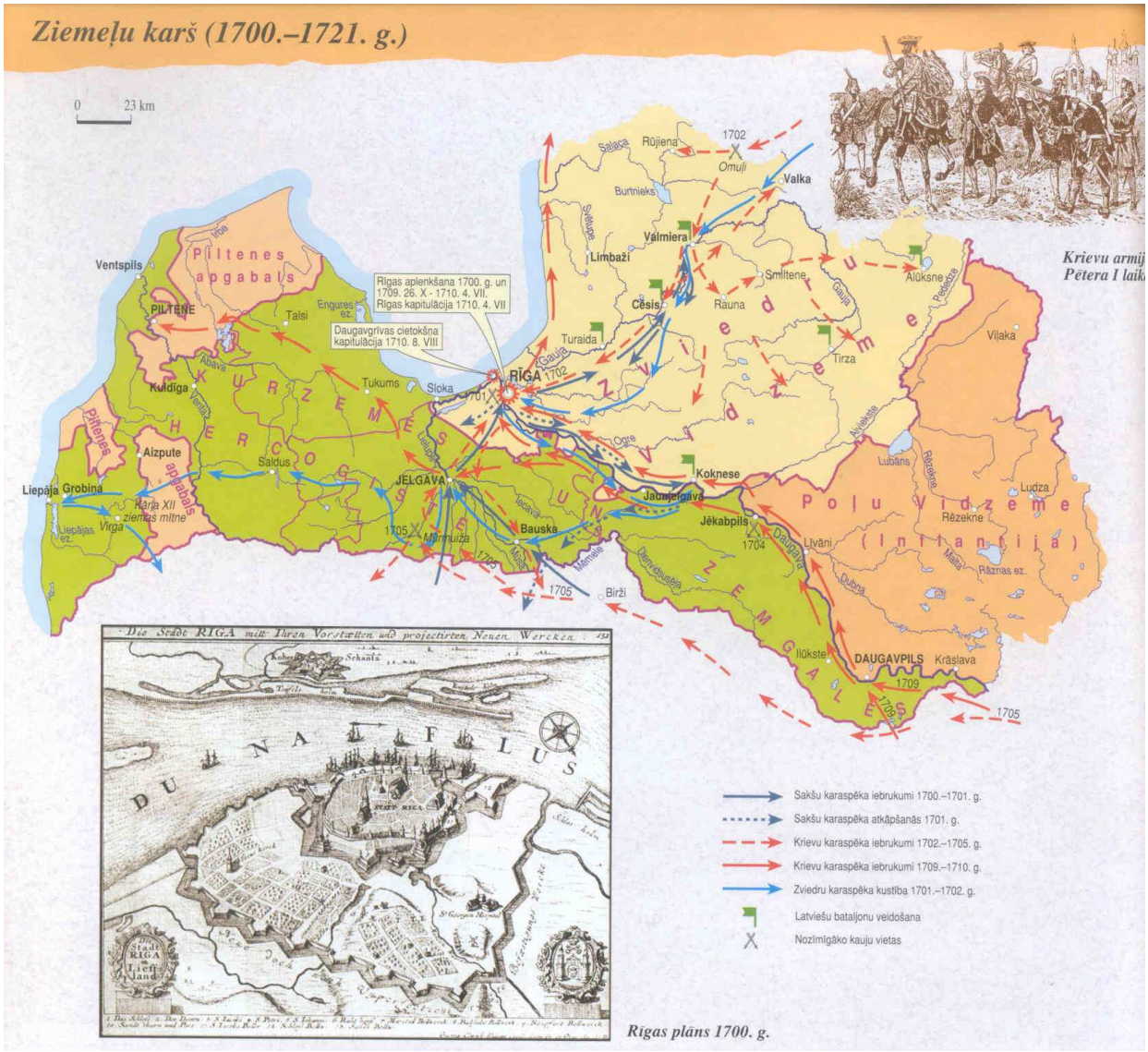

2.att. Ziemeļu kara karte no «Jāņa sētas» atlanta [2.].

Kā tika atzīmēts augstāk, vēstures karšu saturs ir tieši atkarīgs pieejamās informācijas objektivitātes pakāpes. Prof. H.Strods ir pirmais mūsu vēsturnieks, kurš pēta nacionālo partizānu vēsturi un viena no kartēm 'Zvaigznes ABC ' kartēm veltīta šai tēmai (3.att.).

Savukārt, 3. un 4.att. redzamas tēmas, kuru izpētes pilnība ir atkarīga no Krievijas arhīvu pieejamības. Kā liecina, minētās kartes abos atlantos, te vēl ļoti daudz darāmā, lai būtu iespējams lokalizēt kartē vismaz lielāko daļu no padomju nometnēm, kurās bija mūsu tautieši. Tāpēc katrai no šīm kartēm ir patstāvīga vērtība.

3.att. Kartes no « Zvaigznes ABC » atlanta [3.].

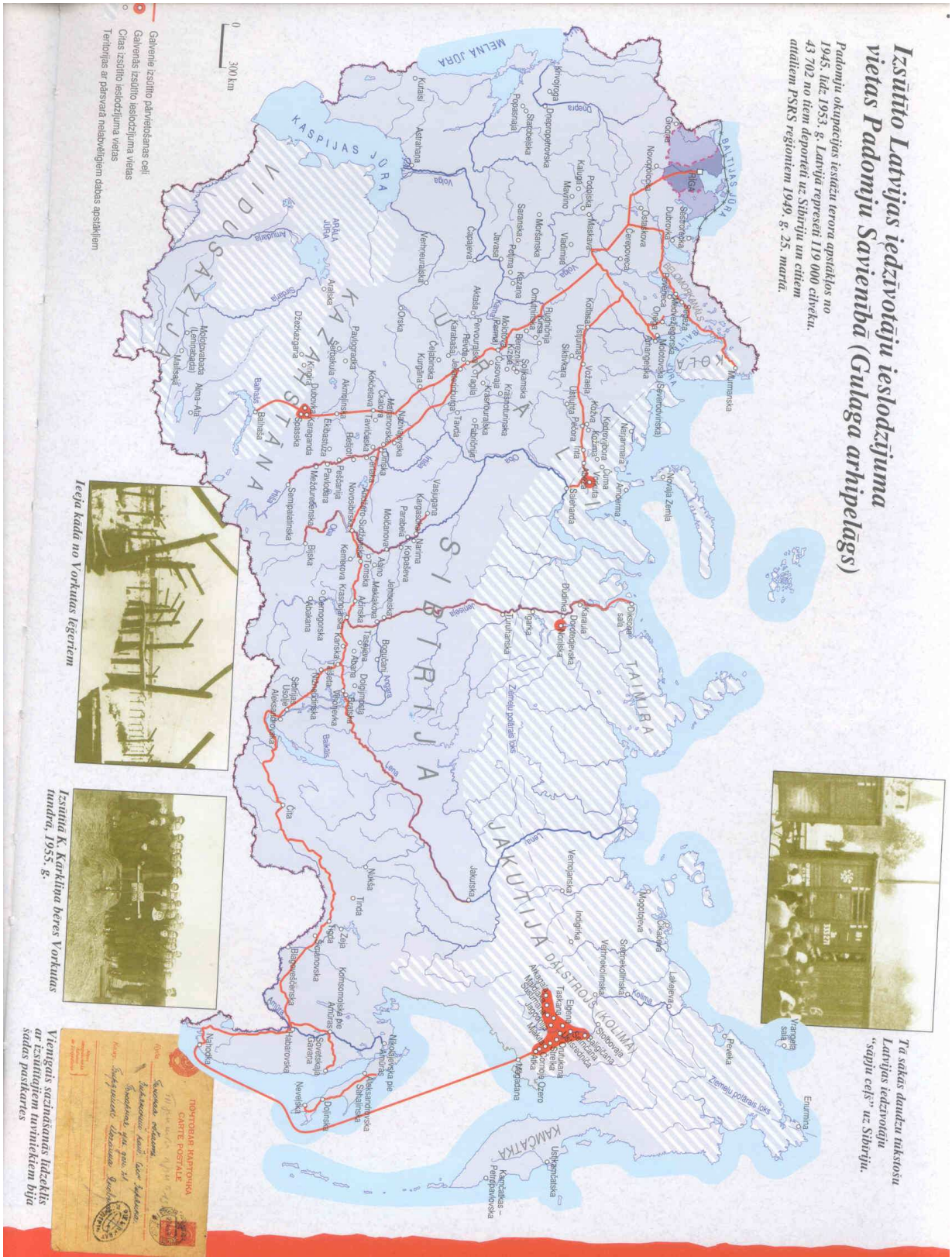

4.att. Karte no « Jāņa sētas » atlanta [2.].

VIETVĀRDU SENIE UN MŪSDIENU NOSAUKUMI

Ādaži – *Aahof (Niemollenn), Neuermühlen*
Ainaži – *Haynasch*
Aiviekste – *Ewst*
Aizkraukle – *Ascheraden*
Aizpute – *Hasenpoth, Asimpute*
Aloja – *Allendorf*
Alsunga – *Alschwangen*
Alūksne – *Marienburg*
Āraiši – *Arrasch, Aries*
Ārlava – *Erwahlen*
Asare – *Assern*
Atašiene – *Borch*
Augstroze – *Hochrosen*
Bauska – *Bauske*
Bērzaune – *Bersohn*
Bulduri – *Bilderlingshof*
Burtnieki – *Burtneck*
Cēsis – *Wenden*
Cesvaine – *Sesswegen*
Cīrava – *Zierau*
Daugava – *Düna*
Daugavgrīva – *Dünamünde*
Daugavpils – *Dünaburg; Dvinska*
Dignāja – *Dubbena*
Dobele – *Doblen*
Dole – *Dahlen*
Dubulti – *Dubbeln*
Dundaga – *Dondangen*
Dzērbene – *Serben*
Ēdole – *Edwahlen*
Embūte – *Amboten*
Ērgļi – *Erlaa*
Gaujiena – *Adsel*
Grobiņa – *Grebin; Soeborg*
Gulbene – *Schwanenburg*
Ieriķi – *Ramotzky*
Ikšķile – *Üxküll*
Inčukalns – *Hinzenberg*
Indra – *Balbinowo*
Irlava – *Irmlau*
Jaunjelgava – *Sērene, Friedrichsstadt*
Jaunpils – *Neuenburg, Jürgensburg*
Jēkabpils – *Jakobsstadt*
Jelgava – *Mittaw, Mītava*
Jersika – *Gercike, Sohlssberg*
Kalsnava – *Kalzenau*
Kandava – *Kandau, Candowe*
Kārsava – *Korsowka*
Koknese – *Kokenhusen*
Kolkasrags – *Domesnäs*
Krāslava – *Kreaßlawka, Kraslau*
Krievciems – *Ruschendorf*
Krimulda – *Kremon*
Krustpils – *Kreuzburg, Kreicburga, Krizburga*
Kuldīga – *Goldingen*
Ķīšezers – *Stintsee*
Lēdurga – *Loddiger*
Lielvārde –*Lenewarden*
Liepāja – *Libau*
Liepupe – *Pernigel*
Līgatne – *Conradsruhe*
Limbaži – *Lemsal*
Līvāni – *Lievenhof*
Lubāna – *Alt Lubahn*
Ludza – *Ludsen*
Ļaudona – *Lowdoen, Laudon*
Madliena – *Sissegal*
Madona – *Modohn*
Mālpils – *Lemburg*
Mangaļi – *Magnushof*
Mārciena – *Marzenhof; Marzen*
Mazsalaca – *Salisburg*
Mērsrags – *Markgrafen*
Mežotne – *Medsūna, Mesothen*
Mujāni – *Mojahn*
Mūrmuiža – *Gemanerthof*
Nītaure – *Nitau*
Nogale – *Nogallen*
Nurmuiža – *Nurmhusen*
Pabaži – *Katrīnbāde*
Pāvilosta – *Paulshafen, Sacese*
Piebalga – *Prebalge, Pebalg*
Piemare – *Bihavelanc*
Pitalova – *Jaunlatgale, Abrene*
Pļaviņas, Stukmaņi – *Stockmannshof*
Punduri – *Bondery*
Rauna – *Ronnenburg*
Rembate – *Ringmundsnof*
Rēzekne – *Rositten, Režica*
Ropaži – *Rodenpois*
Rozula – *Rosenbeck*
Rubene – *Papendorf*
Sabile – *Zabeln*
Saka – *Sackenhausen*
Salacgrīva – *Salismünde*
Salaspils – *Kirchholm, Mārtiņsala*
Saldus – *Frauenburg*
Sēlpils – *Selburg*
Sigulda – *Segewold*
Skaistkalne – *Schönberg*
Skrīveri – *Römershof*
Skrunda – *Schrunden*
Skujene – *Schujen*
Sloka – *Schlock*
Spārnene – *Sparnen*
Stakenberģi – *Eichenangern*
Straupe – *Roop*
Strenči – *Stackenl*
Talsi – *Talsen, Waneman*
Tērvete – *Terweten, Kalnamuiža*
Tirza – *Tirsen*
Trikāta – *Trykatten, Trikaten*
Tukums – *Hakelwerk*
Turaida – *Treiden*
Ungurpils – *Pürkeln*
Valdemārpils; Sasmaka – *Sassmacken*
Valmiera – *Wolmar*
Valtaiķi –*Neuhausen*
Varakļāni – *Warkelen*
Ventava – *Winda*
Ventspils – *Windau*
Vestiena – *Festen*
Viesīte – *Eķengrāve*
Viļaka – *Marienhausen*
Viļāni – *Wielona*
Vitrupe – *Wetterbach*
Zalve – *Salwen*
Zaļenieki – *Grünhof*
Zasa – *Wessen*
Zaube – *Jürgensburg, Jorgensborg*
Zilupe – *Rosenowo*

5.att. Nosaukumu saraksts «Zvaigznes ABC» atlantā [3.].

Vēstures atlanta struktūrā ļoti nozīmīga loma ir karšu papildelementiem: papildtekstam, zīmējumiem, kartēm sīkākos mērogos, seno karšu faksimīlijām (2.att.). Nosauktie papildelementi plaši pārstāvēti "Jāņa sētas" atlantā, tas jāvērtē tikai pozitīvi. Bet, īpaši skolas vēstures apguvē būtiska loma ir faktiem. ”Zvaigznes ABC ” atlantu ievada vēstures hronoloģijas tabula, kas ietver visu kartēs attēloto. Savukārt, otrā atlantā hronoloģija papildina tikai pēdējo no atlanta daļām, kas mūsuprāt, ir nepietiekoši

Jebkurā kartogrāfiskā attēlā būtiska loma ir ģeogrāfiskajiem nosaukumiem, tie ir satura «atslēga». Bet, vēstures kartē nosaukumam bieži ir papildfunkcija – tas raksturo izmaiņas valodā, politiskā iekārtā. Vienā un tai pašā kartē pie attiecīgā objekta nav iespējams izvietot vairākus nosaukumus, tāpēc nosaukumu variantus vēstures atlantos ievieto kā atsevišķu sarakstu (5.att.).

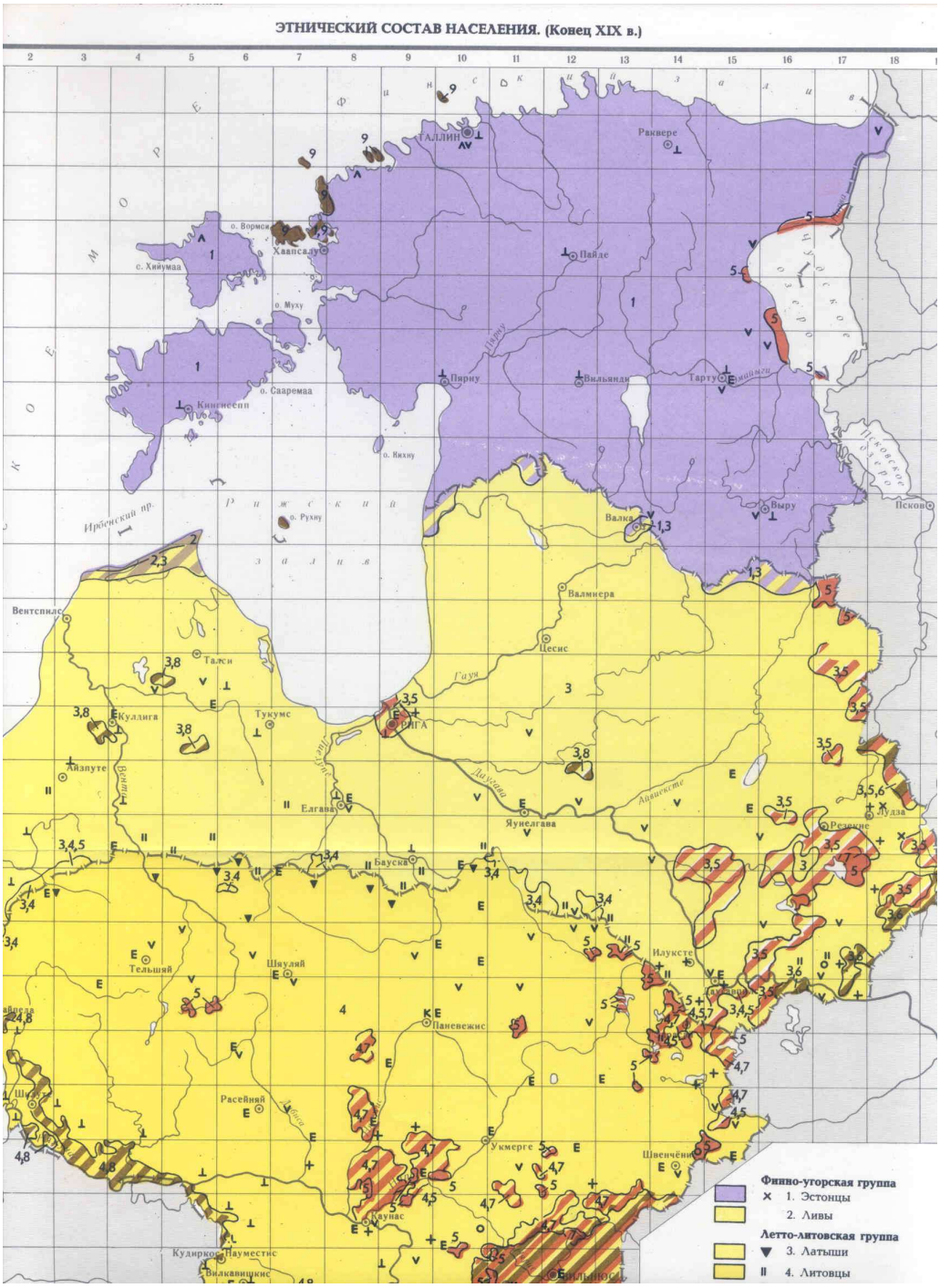

6.att. Etniskā sastāva karte no Baltijas vēsturiski etnogrāfiskā atlanta [4.].

Protams galvenais, ka šādi darbi ir sabiedrības rīcībā, atliek cerēt, ka vēstures kartogrāfija attīstīsies un saņemsim jaunus atlantus vai kartes arī elektroniskā versijā. Te jānorāda, ka vēstures atlants var kalpot arī kā palīgs politiķiem, uzskatāmi atspēkojot nepatiesus apgalvojumus. Un te būtiski uzsvērt Baltijas valstu politikas vienotības aktualitāti (jo lielā kaimiņa « skaldi un valdi » politika nekad nezudīs), jo pirmais Baltijas vēstures atlants te lieliski noderētu. 23.Starptautiskajā Baltijas zinātņu konferencē (2008.g.oktobrī Rīgā) šo rindu autors rosināja uz sadarbību atlanta sagatavošanā, diemžēl, atsaucību no vēsturniekiem nesagaidot.

Bet, ja pagājušā gadsimta otrajā pusē varēja izdot kopdarbu "Baltijas vēsturiski etnogrāfiskais atlants" [4.] un apliecināja iespējas tieši sadarboties.
Interesanti, ka 4.attēlā redzamās kartes satura avotu sarakstā ir ne tikai Krievijas izdevumi, bet arī 1935.g. Latvijas tautas skaitīšanas materiāli. Padomju cenzūras režīma apstākļos tas ir viens no unikāliem gadījumiem, lai arī karte, protams, nav ļoti precīza. Jāpiebilst, ka šī ir viena no nedaudzajām atlanta kartēm, kurās iezīmētas konkretu areālu robežas, citās cenzūra to neļāva darīt.

Tagad kopīgs izdevums būtu ļoti noderīgs ne tikai Baltijas valstu vēsturniekiem, bet vispirms jau Eiropas ierēdņiem.
Būtu jāveido kopīga redkolēģija no visu triju valstu speciālistiem, vēsturniekiem un kartogrāfiem, jāvienojas par atlanta struktūru un izdošanas variantiem gan elektroniskā, gan papīra versijās.

Kā liecina šo rindu autora pieredze, vēstures atlanta veidošana, ir sekmīga, ja:
1) ir augsti kvalificētu vēsturnieku grupa zinātniskā redaktora vadībā un karšu autori nav tikai konsultanti, bet ir autori ;
2) šādā grupā jābūt arī kartogrāfam, jo vēstures kartes veidošanas procesā ir daudz tehnisko jautājumu, kuru atrisināšana būtiski ietekmē kartes kvalitāti.

Literatūra

1. Kartenkunde. Leipzig, 1982. – lpp.216.
2. Latvijas vēstures atlants. Rīga, "Jāņa sēta", 1998. – 88 lpp.
3. Latvijas vēstures atlants. Rīga, "Zvaigzne ABC", 2001. – 44 lpp.
4. Историко – этнографический атлас Прибалтики. Вильнюс 1985.

Štrauhmanis J. Vēstures atlants kā informācijas avots.
Vēstures atlants ir viens no informācijas avotiem, ko izmanto speciālisti, politiķi un plaša sabiedrība. Bet, atšķirībā no ģeogrāfijas atlanta, vēstures atlantā attēloto informāciju, nevar tieši salīdzināt ar patreizējo situāciju. Otrkārt, vēstures atlanta karšu saturu veido vēsturnieki vai kartogrāfi, kuri specializējušies vēstures kartogrāfijā. Treškārt, ir daudz vēsturisku notikumu, kurus dažādi vēsturnieki interpretē atšķirīgi.Un rezultātā viena un tā paša vēsturiskā periodā un vienā un tai pašā vietā attiecīgie notikumi kartē attēlojas atšķirīgi. Rakstā minētās problēmas ilustrētas ar piemēriem no divu dažādu izdevēju publicētiem Latvijas vēstures atlantiem. Pirmo no tiem izdeva "Jāņa sēta" 1998.gadā, otro 2001.gadā "Zvaigzne ABC". Šie darbi atšķiras arī pēc sagatavošanas veida: "Zvaignes ABC" atlantu veidoja vēsturnieki, bet "Jāņa sētas" – kartogrāfi konsultējoties ar vēsturniekiem. Vēstures atlanta kartes ir jāpapildina ar tekstu, zīmējumiem, seno karšu attēliem. Vēl viena problēma ir vēsturisko nosaukumu atveidošana kartēs un tā kā tieši kartē tos nevar ievietot (jo ir mūsdienu nosaukumi), tad "Zvaigznes ABC" atlantā ir atsevišķa lapa ar mūsdienu un senajiem nosaukumiem. 20.gs. otrajā pusē latviešu, lietuviešu un igauņu speciālisti sastādīja un publicēja kopīgu darbu – Baltijas vēsturiski etnogrāfisko atlantu. Tas ir pirmais tik plašs sadarbības piemērs vēstures kartogrāfijā. Protams, padomju cenzūra tieši ietekmēja šā darba kvalitāti. Patreiz būtu ļoti nepieciešams sagatavot un publicēt arī kopīgu projektu – Baltijas valstu vēstures atlantu, tam būtu liela nozīme mūsu vēstures objektīvā skaidrošanā.

StrauhmanisJ. An Atlas of history as a source of information.
An atlas of history is one of the sources of information that is used by experts, politicians and the general public. However, in contrast to atlases of geography, the information presented in atlases of history cannot be directly compared with the existing situation. Secondly, the content of maps included in an atlas of history is created by a historian or a cartographer who is advised by an expert in history. Thirdly, there are many historical events which are interpreted differently by different historians. As a result, the events which refer to

the same period in history and happened in the same place may be depicted differently. The above mentioned differences may be illustrated by comparing two Atlases of History of Latvia, which were published by two different publishers. The first of them was published by the publishing house 'Jana Seta' in 1998, but the other one was published by the publishing house 'Zvaigzne ABC' in 2001. They vary in the way they were prepared: the maps contained in the Atlas published by the publishing house 'Zvaigzne ABC' were made by historians, whereas the maps included in the Atlas published by the publishing house 'Jana Seta' were made by cartographers who were advised by historians. Any map that is included in an atlas of history should be supplemented by a text, drawings and pictures. Another problem concerning maps of history is the ancient geographical names, and therefore the Atlas published by 'Zvaigzne ABC' contains a list of ancient and present geographical names. In the second half of the 20th century, the joint work of Latvian, Lithuanian and Estonian historians – the Atlas of History and Ethnography of the Baltic – was published (in Russian). Due to soviet censorship, it was not possible to prepare the Atlas in accordance with the requirements set for atlases of history However, it was the first example of cooperation of historians in cartography of Baltic, and the quality of this publication was affected by soviet censorship. At present, we need to prepare and publish a new Atlas of History of the Baltic States, which is of great importance.

Штраухманис Я.К. Атлас по истории как источник информации.

Атласы по истории являются одним из источников информации которыми пользуются специалисты политики и общественность. Но в отличии от географического атласа в атласе по истории отображенную информацию нельзя непосредственно сравнить с современной ситуацией. Во-вторых исторические карты создают историки или картографы которые специализируются в исторической картографии. В третьих многие исторические события разными историками трактуются по разному и в результате этого на карте одни и те же исторические события в одном и том же месте отображаются различно. Вышеупомянутые проблемы в статье иллюстрированы примерами из двух атласов изданных разными предприятиями. Первый из атласов по истории Латвии опубликовала компания «Яня сета» в 1998 году а второй «Звайгзне АБЦ» в 2001 году. Атласы различаются по подходу к созданию: атлас «Звайгзне АБЦ» составляют историки а второй атлас – картографы консультируясь с историками. Карты аталаса по истории всегда доплняют текст рисунки факсимилии древних карт. Еще одной проблемой является воспроизведение исторических географических названий на картах и так как совместить с современными названиями нежелательно (из за перегрузки содержания) то в атласе «Звайгзне АБЦ» современные и исторические названия помещены на отдельном листе. Во второй половине XX века латышские литовские и эстонские специалисты составили и издали общий труд – Историко – этнографический атлас Прибалтики. Это был первый атлас по истории – пример сотрудничества. На качество содержания карт этого атласа сильно повлияла советская цензура.

В настоящее время актульна задача подготовки и издания общего проекта – Атласа по истории Балтийских государств. Такая работа имеет большое значение для обьективного иллюстрирования нашей истории.